

İlk Pratik Kürtçe Öğrenme Kitabı “Hîkerê Zımanê Kurdî”

Zeki Gürür*

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti,
Hîkerê Zımanê Kurdî
İlk Pratik Kürtçe Öğrenme Kitabı
Yayına Hazırlayan: Osmanlı
Kaynaklarında Kürtler Çalışma Grubu
bgst Yayınları, 2008

Tarihin kendini günümüze taşıma araçları, toplumların kendi deneyimleri ve evren ile kendi gerçeklikleri arasında kurdukları ilişkiye göre farklılık gösterir. Dil, toplumların tarihsel birikimlerinin zaman denen en belirleyici süzgecin sonucunda bir gerçeklik olarak toplumsal belleklerinin dışı vurumu ile değerlendirilebilir. Kürtler de cumhuriyetin kuruluşuna kadar, tarihleri boyunca muhitinde yaşadıkları diğer halkların edebiyatları ve dil zenginliği oranında bir külliyyat yaratmıştır. Her ne kadar bu külliyyat, merkezden bir sistemin olanakları ve diğer araçları ile sübvansedilemiyorsa da, Kürtler, Orta-doğu'nun ve Mezopotamya'nın kültürel canlılığı ve farklı kültür dünyaları içinde tarihle günümüz arasında bir köprü kuracak oranda değerli yaratılar ortaya çıkarabilmiştir. Başka bir ifadeyle, Kürtlerin devletsiz bir külliyyat yaratmaları-yaratmaya çalışmaları her ne kadar kendi doğası içinde varlıklarını anlamlandırma çabaları olarak değerlendirilse de, bu çaba 20. yüzyılın genel atmosferi ve ulus devletlerin inşa politikalarıyla paralellik gösterir. Türkiye'deki modern tahakkümün kendini ikame etme argümanları her zaman inkâr edilmiş kimlikler ve çalınmış tarihler arasındaki savrulma ile açıklanabilir. Kürt ötekiliğini her zaman içinde taşıyan yıldırma siyaseti nedeniyle ta-

* Araştırmacı-çevirmen

rihlerini 'ısmarlama bilim' metotlarıyla inkâr etme sonucunu doğurmuştur. Bu bağlantılar da şiddeti beraberinde getirirken toplumsal travmalara ve geri dönüşü olmayan bir takım tahribatlara yol açmıştır.

Milletleri bastırmanın ve inkâr etmenin en başat unsurlarından biri, onların kendi tarihleri ile arasındaki ilişkileri sağlayan araçları yok etmektir. Bir nevi onları belleksizleştirip yalnızlaştırarak kendine benzetmektir. Milletlerin, tarihleri ile bağlarını en güçlü şekilde kuran köprüler her zaman onların dilleri olmuştur. Dil; milletlerin tarihi 'an' içinde yaşama ve modern gerçeklikle ilişkilendirme olanağını da yaratarak, sadece geçmişle değil aynı zamanda gelecekle de ilişki kurmasını sağlar. Kürtler de tarih olarak 20. yüzyılı takiben dillerini öğrenme, öğretme ve yok olmasının önüne geçmek için birçok alanda mücadele etmiştir.

"Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti" 20. yüzyılın başlarında, Türkçülüğün egemen olmaya başladığı bir atmosferde, İstanbul'daki Kürt aydınları ve gençleri tarafından kurulmuş bir cemiyettir. 27 Temmuz 1328 Rumi (9 Ağustos 1912) yılında kurulan bu dernek, 1914 yılında başlayan Dünya savaşı ve Osmanlı-Rus mücadelesi dolayısıyla çalışmalarına ara vermiş ve 1919 yılında tekrar faaliyetlerine başlamıştır. Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, kuruluşundan yaklaşık 10 yıl sonrasına, 1922 yılına kadar çalışmalarını sürdürebilmiştir. Cemiyet, çalışmaları boyunca "Yekbûn" ve "Rojî Kurdî û Hetawî Kurd" ismiyle iki de dergi çıkartmıştır. Derneğin kurucusunun kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte Malmîsanij ve Celilê Celil; Kadrî Cemil Paşa'nın (Zinar Silopî) dernek başkanı olduğunu söylemektedir. Genel olarak dönemin şartları ve heyecanı düşünüldüğünde, Kürtlerin geri bırakıldığı, ticaret ve sanatta bir zamanlar ilerledikleri, fakat içinde buldukları zaman zarfında bu tür olanaklardan mahrum oldukları, oysa diğer milletlerin aydınlanmak için cemiyet ve okullar açıp çocuklarını eğittikleri dile getirilmektedir. Kürtlerin bu imkânlardan mahrum olmalarının dışında, bunlardan haberdar dahi olmamaları cemiyetin varlık gerekçesi olarak önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bu dernekle ilgili belirtilmesi elzem noktalardan bir diğeri de, o dönem Türkçülük anlayışındaki bir takım kemikleşmelerin, Kürtleri kendi kimlikleri etrafında bir sahiplenmeye yöneltmiş olduğudur. Bu durumu özetleyen önemli bir nokta olarak Celadet Bedirxan'ın, Mustafa Kemal'e yazmış olduğu mektupta geçen, "bu ocaklar -Türk ocakları- size Türkçü yetiştirdiği kadar bize de Kürtçü yetiştiriyordu" (Bilir ve Bozkurt, 2008:21) açıklamasıdır. Bu açıklama aynı zamanda millet ve kimlik etrafında toplanmanın kendini, kendi karşıtlığı üzerinden kurguladığı şeklinde değerlendirilebilir. Kürtlerin, aydınlanmanın ve dönemin gelişmelerinin neresinde ve nasıl durmaları gerektiği ile ilgili tartışmaları bu genel işleyiş üzerinden anlamak mümkündür.

Cemiyet, "Hînkê Zimanê Kurdî" adlı çalışmalarıyla Kürt gençlerinin dillerine ve kültürel birikimlerine dikkatlerini çekmeye çalışarak, Kürt diline olan ilgiyi o dönemlerde bile gündemde tutmayı başarmıştır. Cemiyetin kurucuları özetle kendi varlık gerekçelerini aşağıdaki 5 madde etrafında toplamışlardır:

1- Kürt talebesini birbirine tanıtarak Kürtler için müştereken ve müttebiden çalıştırmak.

2- *Kürt lisanını ve edebiyatını meydana getirmek.*

3- *Kürdistan'da medreseler ve mektepler açmak, camiler yapmak.*

4- *Fakir Kürt çocuklarını mekteplerde okutmak onlara ma'rifet, san'at öğretmek; fakir olanlara yardım etmek.*

5- *Hulasa Kürtlerin refah ve saadetini çalışmak. (Bilir ve Bozkurt, 2008:21)*

Yukarıdaki 5 ana başlık altında varlık gerekçelerini ortaya koyan cemiyetin ziyadesiyle üzerinde durduğu konuların başında hiç şüphesiz Kürtçe çalışmalar gelir. Cemiyet kuruluşundan 9 yıl sonra 1921'de Kürt diline ilişkin çabalarını, "Hînkere Zimanê Kurdî" adlı çalışmasıyla "İlk pratik Kürtçe öğrenme kitabı" olarak göstermiştir. Bu kitap, Hêvî cemiyetinin ikinci dönem çalışmasıdır. Cemiyetin varlık gerekçesi olarak Kürtçeyi böylesine merkezine almış olması, Kürt tarihinde, dille ilgili çalışmalara önemli bir hareket kazandırmıştır. Hêvî cemiyetinin beyannamesinde önceki dönemlerde Kürtlerin kendi dilleri ile kitaplar yazıp, eserler ürettiklerini, fakat günümüzde "yalnız şehirlerin haricinde" ve sadece konuşulan dil noktasına geldiklerini vurgulamışlardır. Bundan kaynaklı olarak cemiyet "Hînkere Zimanê Kurdî" adlı çalışmasını yayınlamıştır. Bu çalışma Hêvî Cemiyeti'nin ikinci dönem çalışmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, cemiyetin önemli üyelerinin dernekle bağlantılarının kopmasına ve birçoğunun da ölmesine neden olmuştur. "İlk pratik Kürtçe öğrenme kitabı" olarak değerlendirilen "Hînkere Zimanê Kurdî" adlı çalışma Kürtçeyi bilmeyen gençler için bir lisan rehberi olması amacıyla hazırlanmıştır. Cemiyetin, "Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti" dokuz senelik mesaisine bir de böyle bir eser ilave edebildiğinde kendisini bahtiyar add eder" ibaresi, cemiyetin aralıksız bir şekilde dokuz yıl çalıştığı şeklinde de değerlendirilebilir. Ve bu çalışma cemiyetle ilgili tek kitaptır. Kürtçenin lehçelerinden Soranî-Kurmançî ve Türkçe olarak basılmıştır. Kitapla ilgili dikkat çeken en önemli noktalardan biri Kürtçenin aşağı lehçesi olarak değerlendirilen Soranînin o zamanlarda Babanî olarak kullanılmasıdır. Kitabın önsözünde de yayınlanma amacı olarak gösterilen gençlere dillerini pratik bir şekilde öğretme amacı, dille ilgili bir takım yerel kullanımların ortaya çıkmasına sebebiyet verdiği şeklinde değerlendirilebilir. Önemle belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise Kürtçenin en çok kullanılan iki lehçesi arasındaki farklılıklarının günümüze doğru daha da belirginleştiğidir. Kitapta verilen örneklerden hareketle Soranî lehçesinin 1920'li yıllarda Kurmançî lehçesine daha yakın olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Birtakım gramer farkları ve ufak fonetik örnekler dışında her iki lehçenin birbirine yakın olması, yasaklanan bir dilin kendi içinde kısa zaman aralıklarında bile önemli farklılıklara sebep olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Kitap on beş dersten oluşan bir öğrenme pratiği içermektedir. Verilen örnekler bakıldığında saf ve orijinal Kürtçe kelimelerin ağırlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Örnekler Türkçe-Kurmançî ve Soranî şeklinde sıralanmıştır. Kitapla ilgili belirtilmesi gereken noktalardan biri de "Amed Bölgesi" ağız özelliklerinin belirgin bir şekilde egemen olduğu şeklindedir. Kürtçenin en önemli yapı özelliklerinden olan büküm (tewang), kitapta belirgin olarak hatalı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Önsözde (çend gotin) belirtilen "loma em baş bala xwe nedane li imla û qawaîd" (2008: 44) Kürtçedeki en

önemli yapısal hatalardan birine düşülmüş; 'biz' zamiri yerine kullanılan 'em' zamiri büküldüğünde 'me' şeklini alması gerekirdi. Buna benzer bir takım hatalar görülebilmektedir. Bu hatalar günümüzde halen yerel kullanımlarda kendisini hissettirirken, yıllarca sahipsiz bırakılan Kürtçe ile ilgili de önemli bir açmaza işaret etmektedir. Günümüzde Kürtçe üzerine yapılan tartışmalarla ilgili en önemli çıkmazlardan biri, dilin hangi aygıtlarla kendi sürekliliğini sağlayacağı ya da dillerin sürekliliğinden çok onların bilim, sanat, edebiyat ve diğer alanlarda olgun bir noktaya gelmesi için gerekli aygıtın devlet mi olduğu sorusunu ortaya çıkartmaktadır. Hiç şüphesiz bir dilin kendini bilimsel, sanatsal ve edebî alanlarda dönüştürmesinin, bu alanlarda dünya kültür ve sanat tarihine önemli katkılar sunmasının en önemli koşulu dili merkezine almış bir mekanizmanın önemidir. Bölgesel ve dil içindeki bir takım farklılıkları minimize eden devlet aygıtları bu yönüyle dillerin standartlaşmasını ve yayılmasını sağlayarak önemli eserlerin ortaya çıkacağı zemini hazırlamaktadır. Kitapta da bu farklılıklar dönemin şartlarına göre kendisini göstermektedir. Ayrıca kitapta gösterilebilecek en güzel örneklerden biri, herhangi bir kelimenin veya kısa cümlenin bölgesel farklılıklara göre diğer varyantlarının da eklenmiş olmasıdır. Bu yönüyle cemiyet üyelerinin Kürdistan'ın farklı bölgelerinden gelen kişilerden teşekkür olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda böylesi farklı örneklerin kullanılması, Kürtçedeki standartlaşma meselesinin cemiyet içinde tartışma konusu olduğunu da göstermektedir.

"Hînkere Zimanê Kurdî" çalışmasının pratik bir Kürtçe lisan rehberi olması dışında, zengin birçok orijinal Kürtçe kelime barındırması ve farklı kelime kullanımlarıyla küçük bir sözlük görevi gördüğü de anlaşılmaktadır. On beş ders halinde yapılan bu pratik dil öğrenme çalışması, ilk dersten itibaren farklı cümle çeşitleriyle daha da zenginleştirilmiştir. Kitap Arap Alfabeti ile yazılmış olup bir takım transkripsiyon hatalarını da içermektedir. On beş dersten oluşan kitabın ilk dersinden son dersine doğru birkaç örnek verilebilir:

İlk dört ders boyunca bazı kelimelerin, kavram ve nesnelerin sözlük karşılıkları verilmiştir. Bunun dışında, sayılar ve bunlarla ilgili örnekler verilmiştir. Bunlar Türkçe, Kurmancî ve Soranî (Babanî) şeklinde belirtilmiştir.

Türkçe	Kurmancî	Soranî
-kurşun kalem	-qelemzîreç	-qelemzîrêç
-tavan hangi renktedir?	-mîç ji çi renge?	-mîç çi renge?

Beşinci derste sayıların Kürtçe karşılıklarının cümle içindeki anlamları ve onlarla ilgili alıştırmalar yapılmıştır.

- yigirmiden otuza kadar sayınız	- ji bîst ta sí bijmêrin	-le bîst ta sí bijmêrin
----------------------------------	-----------------------------	-------------------------

Altıncı derste Kürtçe organ isimleri ve onlarla ilgili bir takım alıştırmalarla ilgili pratik bilgiler verilmiştir.

- parmak, el, kol	- tilî (pêçî), dest, mil	- emûst, dest, qol
- baş omuzların üzerindedir.	- ser li ser milaye.	- ser le ser nawa raste şanane.

Yedi ve sekizinci derslerde giysiler ve onların cümle içindeki kullanımları ile ilgili alıştırmalar yapılmıştır.

-yelek, pantolon, çaket - suxme, ranîk, çoxe
- suxme, ranîk, çoxe

Dokuz ve on ikinci dersler arasında daha önce öğrenilmiş pratik bilgilerle tekrar özelliği taşıyan bir takım cümleler ve fiillerin zamanlara göre çekimi ile ilgili örnekler ve bunların cümle içindeki kullanımı işlenmiştir.

- Çıkıyorum - derdikeyim - diçime derewe
- Çıkıyorsun - derdikeyî - deçî derewe
- Çıkıyor - derdikeye - deçe derewe

On üçüncü derste bazı sebze- meyve isimlerinin sözlük karşılıkları ve bunların cümle içerisindeki kullanımları ile ilgili alıştırmalar yapılmıştır.

- erik, armud, elma - alûce, hurme, sêv - alûce, herme, sêv

Son iki derste kendisinden önceki tüm pratik bilgilerin toplamının bir sonucu olarak bir takım kavramlar, mevsimler, günler ve pratik kalıplar işlenmiştir.

Hînkere Zimanê Kurdî, Kürtçe ile ilgili pratik dil öğrenme bakımından Ehmedê Xanî'nin "Nûbara Biçûkan" adlı dil öğretme çalışmasından sonra, tarihi olarak en önemli belgelerden biridir. Günümüzden yaklaşık seksen beş yıl önce yapılmış bu tarihi çalışma, gerek Türkiye Kürtlerinin, gerek diaspora gerekse de Kürdistan'ın diğer bölgelerinde ve Sovyetlerde yapılmış çalışmalar, akademik anlamda bu çalışmanın tarihi misyonuyla aynı zeminde değerlendirilmelidir. Kitap, günümüzde Kürtçe üzerine çalışmak isteyenlere, onlarca orijinal ve günümüzde kullanılmayan kelimelerle birlikte bazı pratik gramer bilgileri sunarak, önemli bir açığı kapatmaktadır. Kürtçenin günümüzde en gelişmiş lehçesi olan Soranî, o dönemde Kurmancî lehçesine daha yakındır. Zamanın ve siyasal şartların, dil gibi canlı ve objektif bir olgu üzerindeki etkilerini ve Kürt meselesiyle bağlantılı birçok konu üzerinde düşünmemizi sağlayabilir. 1922 yılında çalışmaları yasaklanmış olan Kürt Talebe ve Hêvî Cemiyeti dönemi ile günümüz arasında yasaklama ve baskılar açısından pek bir fark görünmemektedir.

